

billede kontekst

RÆV I GALGE

■ JEPPE BÜCHERT NETTERSTRØM

En ræv står på galgens stige. En kat er ved at lægge løkken om halsen på ham, mens andre dyr holder stigen og sikrer, at han ikke stikker af. Sceneriet overværes af dyrenes konge, løven, som har dømt ham til døden. Ræven ser lidt stakkels og fortabt ud, som han står der. Men hvis man kender ham, ved man, at han har fortjent det. Og man ved for øvrigt, at han nok skal klare frisag i sidste øjeblik, for det gør han altid.

Ræven i galgen hedder Reinike Foss – eller Reinhart Fuchs, Renard, Reynard the Fox, alt efter om man læser fablerne om ham på dansk, nederlandsk, tysk, fransk eller engelsk. Billedet her er taget fra den første danske udgave, oversat fra tysk af Herman Veiger i København og trykt i Lübeck i 1555 under titlen: *En Ræffue Bog / som kaldes paa Tyske Reinicke foss / Oc er en deylig oc lystig Bog met mange skønne Historier / lystige Rim / Exempel / och herlige figurer / som aldri føre haffuer værid paa Danske / nu Nylige fordanskit aff Hermen Weigere / Borgere udi Cøbnehaffn.*

Bogens lidt primitive træsnit, som den danske udgiver har hentet i en tysk udgave fra 1539, passer på sin vis glimrende til rævehistoriernes brutale historier og plumpe humor. Et hovedformål var klart at underholde, og 1500-tallets publikum havde smag for den slags groteske, voldelige og seksuelle optrin, som *Rævebogen* er rig på. Men formålet var også at moralisere. Som titlen siger, indeholder bogen mange "Exempel", dvs. moralske anvisninger. *Rævebogen* er forsynet med omfattende udgiverkommentarer, som udlægger rævehistorierne, så intet burde kunne misforstås.¹

1 Møller: *En Ræffue Bog*.

Alligevel er budskabet temmelig tvetydigt. Reinike Fos er rigtignok den store skurk, der afgiver mange eksempler på, hvordan man *ikke* skal opføre sig. På den anden side udstiller han igen og igen sine omgivers falskhed og forfængelighed, og derved bliver han i en vis forstand læserens helt. Da ofrene for hovedpersonens rævestreger ofte er løvekongen og hans adelige hofmænd (især ulven og bjørnen), indeholder *Rævebogen* samtidig et subversivt aspekt, som kun med god vilje kamufleres af udgiverens moraliserende kommentarer. Underholdningsværdien, men sikkert også de samfundskritiske, skeptiske og subversive elementer, gjorde *Rævebogen* enormt populær.² Den forekommer således hyppigt i danske arveskifter fra 1600-tallet.³

Vi kommer altså ind i historien på det tidspunkt, hvor Reinike Foss første gang bliver stillet til regnskab for sine ugerninger. *Rævebogen* begynder med, at løvekongen holder hof, hvor dyrene frembringer deres klager over den grumme ræv. Kongen sender det ene dyr efter det andet ud for at stævne Reinike Foss for kongens domstol. Én ad gangen narrer ræven dem alle og bringer dem i skade og fordærv. Til sidst drager han dog frivilligt til hoffet, hvor han til sin overraskelse dømmes til døden. Han føres til galgen, men stående på stigen med løkken om halsen får han tilladelse til at tale sin sag. Ved rævelist besnakker han kongen, så han sættes på fri fod mod højtidelige løfter om at rette sig. Herefter fortsætter han naturligvis sin vanlige adfærd. Kan en ræv andet? Efter mange lystige eventyr ender det hele igen med en retssag. Denne gang afgøres sagen ved en tvekamp med ærkefejenden, ulven Isengrim. Reinike Foss besejrer sin modstander ved at pisse ham i øjnene, og ikke blot løslades han og renses for alle anklager, han gøres også til kongens kansler og kan drage hjem til sin borg Malepartus som en magtfuld og holden ræv.⁴

Reinike Foss er blot ét af mange eksempler på, hvordan mennesker på tværs af kulturer har tillagt ræven bestemte egenskaber. Ræven er den universelle *trickster*. Den er snu, listig, snydagtig, forræderisk. Den klarer sig ved intelligens frem for råstyrke, den er individualist. Den kan også symbolisere skønhed og sex. I mange kulturer bliver ræven sindbillede på det underjordiske, dæmoniske og ondsindede. I Det Gamle Testamente repræsenterer den Djævelen, i nordisk mytologi er den Lokes følgeånd. I antikkens fabler er den en af de helt centrale figurer, den evige forræder og snydepels. I europæisk middelalder får ræven stor udbredelse som symbolsk manifestation af lignende menneskelige og overnaturlige kvaliteter.⁵ Den mest folkekære af middelalderens rævefigurer, Reinike Foss, fødes i Nederlandene i 1100-tallet og vandrer hurtigt til Frankrig, hvor den litterære Renard bliver så populær, at *renard* erstatter det ældre ord for ræv (*goupil*).

2 Ibid.

3 Appel: *Læsning og bogmarked*, 2, s. 765.

4 Veiger: *En Ræffue Bog*.

5 Wallen: *Fox*.

I Tyskland opnår han stor popularitet under navnet Reinhart Fuchs, til England når han først lidt senere, og her får han ikke helt samme gennemslag som på kontinentet. I Danmark får man altså først en rævebog i 1555, men Reinike Foss har utvivlsomt været kendt her længe før.⁶

I Danmarks middelalder træffer man især ræven på kirkernes kalkmalerier. Et motiv, der findes flere steder, er ræven, der prædiker for gæssene. I Ottestrup på Sjælland og Västra Vemmerlöv i Skåne flankeres den prædikende ræv af en scene, hvor gæssene hænger ræven – som hævn for hans falskhed og ugerninger, må man forstå. Ligheden med fablerne om Reinike Foss er slående. I flere af *Rævebogens* historier optræder Reinike Foss som gejstlig og misbruger denne position til at narre de andre dyr. Parallellen mellem kalkmaleriernes og *Rævebogens* henrettelsesscener er selvindlysende, bortset fra den ikke uvæsentlige forskel, at *Rævebogens* hovedperson undslipper i sidste øjeblik. Ved nærmere eftersyn er der også forskel i de bagvedliggende budskaber. Kalkmaleriernes prædikende ræv er en advarsel til sogneboerne mod at lytte til falske prædikanter og en opfordring til at deltage i kampen mod kætteri og vantro (og Djævelen selv), mens *Rævebogen* leverer en mere omfattende senmiddelalderlig satire over gejstlighed og kirke.⁷ I den danske *Rævebog*, der er oversat fra et før-reformatorisk forlæg, men først udkommer efter reformationen, transformeres denne senmiddelalderlige anti-klerikalisme pudsigt nok til en specifik luthersk kritik af katolicismen. I alle tilfælde viser disse eksempler, hvordan moralister trak på rævens kulturelle betydning for at sende bestemte budskaber, som nemt kunne afkodes af modtageren. En krølle på halen var dog, at publikum kunne fortolke moralisternes rævefigurer på divergerende måder. Ligesom *Rævebogen* som sagt kunne læses som en kritik af konge og adel, kunne sogneboer i Ottestrup og Västra Vemmelöv opfatte den prædikende ræv på kirkevæggen som symbol på den etablerede kirke, f.eks. deres egen sognepræst. Og det var jo ikke meningen – eller var det?

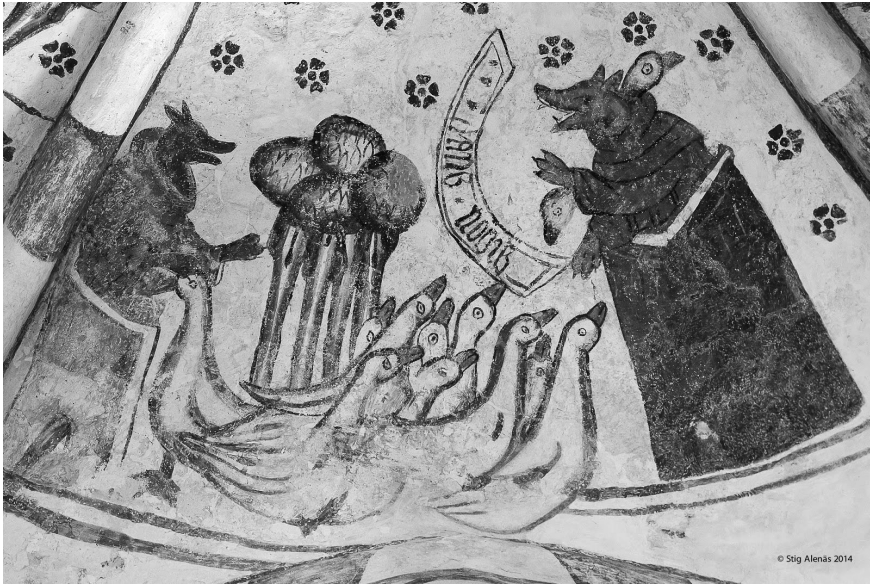
Der har de senere årtier været en stigende interesse for dyrehistorie som del af et større såkaldt *Animal Turn* i humanvidenskaberne. Årsagerne til den forøgede opmærksomhed på dyrs rolle i historien er mange. Dels brede samfundsdebatter om miljø, biodiversitet, dyrevelfærd osv., dels mere faginterne diskussioner om *agency*, minoriteter og historie fra neden. En radikal retning, *Critical Animal Studies*, forlanger en dyrehistorie, som tillægger dyrene *agency* og betragter historien fra dyrenes synsvinkel.⁸ En fortæller for denne retning, middelalderhistorikeren Anna Lisa Taylor, har i en nylig artikel kritiseret den type dyrehistorie, som ovenstående beretning om Reinike Foss og den prædikende ræv er et eksempel på, for alene at studere dyr som spejl af menneskers mentalitet og kultur.

6 Møller: *En Ræffue Bog*. Varty: *Reynard the Fox*.

7 Jf. Varty: *Reynard the Fox*.

8 F.eks. Fudge: *What Was It Like*.

I stedet bør historikeren gøre dyret til historisk subjekt, tildele det *agency*.⁹ Dette krav vil nok forekomme mange historikere problematisk på flere planer, men man må indrømme, at øget opmærksomhed på dyrets faktiske egenskaber og adfærd kan tilføje nye dimensioner til rent kulturelle analyser. Det næsten universelle billede af ræven som snedig, tyvagtig, underjordisk, utæmmelig osv. er jo ikke ren konstruktion, men bygger på iagttagelser af virkelige ræves adfærd. Rollen som Reinike Foss kunne nok dårligt være spillet af en gås.

Västra Vemmerlöv kirke (foto: Stig Alenäs).

Västra Vemmerlöv kirke (foto: Stig Alenäs).

9 Anna Lisa Taylor: *wild things*.

LITTERATUR

- Appel, Charlotte: *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark*, 1-2, København: Museum Tusulanums Forlag/Det kgl. Bibliotek, 2001.
- Fudge, Erica: 'What Was It Like to Be a Cow? History and Animal Studies'. I Linda Kalof (red.): *The Oxford Handbook of Animal Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2017, 258-278.
- Møller, Niels (udg.): *En Ræffue Bog. Herman Weigeres Oversættelse af Reinke de Vos*, 1-2, København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1915.
- Taylor, Anna Lisa: 'Where are the wild things? Animals in western medieval European history'. *History Compass*, 3, 2018.
- Varty, Kenneth: *Reynard the Fox. A Study of the Fox in Medieval English Art*, Leicester: Leicester University Press, 1967.
- Veiger, Herman: *En Ræffue Bog / som kaldes paa Tyske Reinicke foss / Oc er en deylig oc lystig Bog met mange skønne Historier / lystige Rim / Exempel / och herlige figurer / som aldri føre hafuer været paa Danske / nu Nylige fordanskit aff Hermen Weigere / Borgere udi Cøbnehaffn, Lübeck 1555.*
- Wallen, Martin: *Fox*, London: Reaktion Books, 2006.

JEPPE BÜCHERT NETTERSTRØM

LEKTOR, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

HISJBN@CAS.AU.DK